

Visioone tuleviku ülikoolist

Ilmunud: Eesti Ekspress 17.04.2024

Nüüd, kui 21. sajandit on veerandi jagu kulunud, hakkavad tuleviku ülikooli kontuurid selles selgemini välja joonistuma. Üks suuri erinevusi 20. sajandist paistab olevat, et kõrgharidus oma senisel kujul ei tasu enam ära¹². Maailmas kasvab akadeemilise kraadiga inimeste hulk, kes ei tööta oma erialal või ei lõpeta ülikooli. Samas teevad ülikoolist väljakukkunud edukalt karjääri. Ühiskonnale on asjade säärane seis kahekordselt koormav: noored raiskavad ülikoolipingis oma viljakaimat loomeaega ja riik nende harimisele kuluvat ressursi.

Selle vildaka arengu põhjused ei ole keerulised. Läbi 20. sajandi tähendas kõrgharidus reeglina kõrgemat palka – tööandjad hindasid akadeemilist kraadi rohkem kui oskusi. Sellest tingitud nõudluse kasv viis kõrghariduse ülepakkumiseni. Samal ajal kasvas arenenud riikide haridussüsteemide keerukus, millega kaasnes nende kerksuse³ kadu ja kulude suurenemine. Nagu majanduses ikka, ei saa need kaks trendi kaua koos kesta. Pakkumise kasvades hakkab hind langema. 21. sajandil ongi tööandjate eelistused nihkunud kraadilt tagasi konkreetsemate ametioskuste suunas – müüri ladumisest koodikirjutamiseni. Lisaks on nad läbi hammustanud, et kõrge palgaootusega magistri asemel tasub andekaid noori värvata otse keskkoolipingist ja harida neid töö käigus ise. Viie kuni kümne aasta lõikes annab see strateegia mõlema osapoole jaoks parema tulemuse. Noored saavutavad majandusliku iseseisvuse varem ja arenevad karjääriredelil kiiremini. Eriti teravalt ilmneb vahe tasulise kõrgharidusega riikides (näit. USA-s), kus sellise tee valinud noortel jääb õppelaenu koorem õlgadele võtmata. Kui lisada sellesse trendide pilti veel tööjõuturu üldine õhnestumine⁴ ja tehisintellekti tulek, siis peaks olema selge, et 20. sajandi 'industriaalse' ülikooli mudel on end ammendamaks. Loomulikult ei tähenda see, et kõrgharidust ja ülikoole poleks uuel sajandil enam tarvis. Vastupidi, üha komplekssemaks ja keerukamaks kasvav ühiskond nõuab oma liikmetelt toimetulekuks rohkem, mitte vähem teadmisi. Kuid haridussüsteem ise – viis, kuidas me neid teadmisi omandame – on 21. sajandil radikaalselt muutumas.

Milline võiks olla ülikooli toimemudel, mis peaks vastu uue sajandi muutuste tuultes? Esiteks tuleb selle kujundamisel arvestada, et seilame kaardistamata vetel. Teiseks vajavad alleshoidmist eelmise sajandi suurimad saavutused – kõrghariduse lai kättesaadavus ja solidaarsus. Haridustase peab ka edaspidi sõltuma vaid inimese akadeemilisest võimekusest, mitte päritolust või rahalistest võimalustest. Kolmandaks peaks tuleviku ülikooli toimemudel olema emergentne⁵. See tähendab, et ta peaks olema palju detsentraliseeritum ja multi-autonoomsem kui praegu. Ehk maakeeli: ta peab olema tänasest hajutatum, nii ruumis kui ajas.

Ruumis on tuleviku ülikool hajutatum näiteks selles mõttes, et üks asi, mida ta ei vaja, on kinnisvara. Vähemalt mitte tänases mahus. Ülikool toimetab siin ju tehnoloogiliselt uues maailmas. Võrreldes tänasega vajab ta endiselt tiptasemel riist- ja tarkvara. Samuti vajab ta säravaid ja senisest palju kallimalt makstud õppejõude, kes seda vara (sh tehisintellekti) hallata suudaks. Kuid see on ka maailm, kus paljusid tänaseid ülikoolilinnakuid ootab ees uuskasutus või lagunemine. Elavad loengud ei ole siin kuhugi kadumas, kuid nende jaoks suurte õppekorpuste omamine on muutumas tarbetuks koormaks.

---

¹ <https://stradaeducation.org/wp-content/uploads/2024/03/Talent-Disrupted-2.pdf>

² <https://ifs.org.uk/publications/changing-geography-jobs>

³ <https://et.wikipedia.org/wiki/Kerksus>

⁴ Termi all peetakse silmas seda, et automatiseerimine ja sellest tulenev töökohtade kokku tõmbumine on kõige valusamini tabanud just keskmiste oskuste ja keskmise sissetulekuga töökohtasid nagu raamatupidajad, maksuametnikud, dispetšerid jne.

⁵ <https://et.wikipedia.org/wiki/Emergentsus>

Ajas on tuleviku ülikool hajutatud selles mõttes, et õpiaeg ei piirdu siin enam 5-6 keskkoolijärgse aastaga, vaid kestab läbi elu. Ka siin asuvad ülikoolid täiesti uues maailmas. Kuid see maailm on uus mitte tehnoloogiliselt, vaid kultuuriliselt. Ja see pööre saab ilmselt olema radikaalsemgi. See on personaalse ja elukestva õppe maailm, kus programm seatakse mikrokraadidest kokku umbes nii, nagu täna tehakse telefonis muusikaloendit. Ülikooligi tullaakse siin umbes samadel põhjustel, miks täna käiakse jõusaalis. Sest lisaks kehale vajab ju arendamist ka vaim. Ilmselt saab see olema ka maailm, kus tiptasemel töövestlustel küsitakse üha vähem, mis koolis sa õppisid ja üha rohkem, kes on su õpetaja

Nagu ikka, võidavad siin need, kes kiiremini kohanevad. Vanadele ja väärimatele ülikoolidele peaks kohanemine uue maailmaga olema tegelikult üsna lihtne ülesanne, sest nad leiavad sealt eest palju tuttavat. Näiteks seda, et bakalaureus-magister-doktor haridusmudelile lisaks võib siin taas hästi töötada ka varasem õpipoiss-sell-meister mudel. Selle elukestva ja 'meistri heakskiidul' põhineva mudeli taastamine pole tegelikult raske, sest paljudel vanadel erialadel on ta pinna all säilinud. Näiteks arstiteaduses või muusikaõpingutes. Või matemaatikas, kus lehel www.mathgenealogy.org saab jälgida koguni tiptegijate 'akadeemilist sugupuud'. Eestis näeme täna sellist suhet peaaegselt doktoriõppes, aga miks mitte ei võiks see ka laieneda magistriõppe erialadele. Täna kasutusel olev Bologna mudel (3 aastat bakalaureuse ja 2 aastat magistriõpet) on oma jäikusega ajale selgelt jalgu jäämas. Uued paindlikud õppekavad koguvad kiiresti populaarsust.

Ülikoolide jaoks hoopis raskem ülesanne on kohanemiseks sobiva rahastusmudeli leidmine. Sellise, mis vastaks eelloetletud kriteeriumitele ja suudaks ühendada endas nii solidaarsuse kui kerksuse. Selle saavutamiseks tuleks riikidel sisuliselt pöörata oma kõrghariduse rahastamine praegusega võrreldes tagurpidiseks – toetada ülikooli asemel õppijat.

Näiteks Eestis maksab riik tänava ülikoolidele halduslepingute kaudu tegevustoetust 232,3 miljonit eurot⁶. Statistikaameti andmetel oli meil mullu 44131 üliõpilast⁷. Seega toetab riik ülikooli aastas ligikaudu viie tuhande euroga üliõpilase kohta. Ent kujutage Eestit korraks ette tänasest erineva riigina. Riigina, kus kõrgharidus oleks tasuline ja riiklik tegevustoetus ülikoolidele null. Selle asemel annaks see riik igale oma noorele kodanikule gümnaasiumi lõpukingina ellu kaasa personaalse õpikonto koos sinna kantavate õpiosakutega. Eesti tänastes eelarveoludes võiks neid olla näiteks kümne tuhande euro eest aastas järgneva viie aasta jooksul (ehk ca poole rohkem kui praegu). Neid tähtjatuud õpiosakuid saaks seejärel kasutada õppemaksu tasumiseks rahvusvaheliselt atesteeritud ülikoolides. Rahaliselt sarnaneks õpiosakute tööpõhimõtte tänastele kinkekaartidele – saaja valib ise, millal ja mida ta nende eest õpib. Muus osas oleksid nad aga pereringis või kodanike vahel vabalt üksteisele siiratavad, riikliku toetusena kindlasti ka maksuvabad. Sellise süsteemi juures ei kulutata kõiki osakuid kunagi kohe ära. Seetõttu pole ka nende jaoks vajaliku sildfinantseerimise loomine riigi jaoks kuigi keerukas ülesanne. Sama saab öelda muude tehniliste küsimuste kohta. Oleme ju e-riik. Kuidas selline riik teile tunduks?

Lõpetuseks, kirjeldatud õpiosakute idee ise pole maailmas uus. Selle alged pärinevad juba 18. sajandist. Praktikaks on seda kõige mastaapsemalt testitud USAs, kus sarnaseid ülikooliosakuid jagati näit. II maailmasõja järel tsiviilellu naasnud sõduritele⁸. Hilisemat arengut vaadates osutus katsetus seal vägagi edukaks. Eestis tooks see ülikoolidesse uut hingamist ja elutervet konkurentsi.

Guido Viik, Teenusmajanduse Koja nõukogu liige
Raul Eamets, Bigbank peaökonomist
Jaan Pillesaar, Teenusmajanduse Koja juhatuse esimees

⁶ https://fin.ee/sites/default/files/documents/2023-10/2024.%20aasta%20riigieelarve%20seletuskiri_0.pdf

⁷ <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/haridus/korgharidus>

⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/G.I._Bill